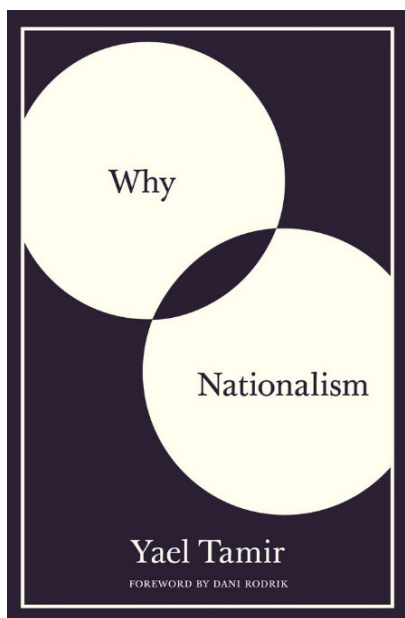

Синиша Лазих*

Yael Tamir, *Why Nationalism*,
Princeton University Press,
2019., стр. 224.

Национализам је од Брегзита и изборне побједе Доналда Трампа из 2016. године постао акутно питање за доминантне политичке елите широм западног свијета. Суочени с глобалном популистичком побуном против, како се чинило, незаустављивог

тренда све веће глобализације, либералне елите данас очајнички покушавају да зауставе растућу плимину национализма, или барем да је прилагоде ономе што је остало од либералног поретка. Зашто се догодио национализам? Шта је националне идеологије учинило релевантнијим него икад? Да ли је национализам успавана деструктивна сила која се “буди” у кризним временима, или конструктивна сила, идеологија која може бити искоришћена од стране либералних елита у редефинисању националне државе? Ако је тако, на који начин је “припитомити” и направити инклузивнијом? Ово су само нека од питања на која покушава да одговори политички филозоф Јаел Тамир (Yael Tamir) у *Why Nationalism*, својеврсном наставку њене претходне, изузетено утицајне књиге *Либерални национализам*,¹ у којој излаже аргументе у одбрану либералних вриједности национализма.

У књизи, структурираној у четири цјелине и двадесет и једно згуснуто поглавље, ауторка се обраћа либералним елитама које сматра одговорним за кризу либералне

* Jael Tamir, *Liberalni nacionalizam*, Filip Višnjić, Beograd, 2002. *sinisalazic@yahoo.com

државе и успон популизма и позива на компромис између либералне демократије и национализма. Наглашава да савремене државе зависе од легитимитета нације, док без ограничавајуће моћи либерализма национализам има потенцијал да постане ксенофобан. Ауторка је увјерена да само савез либерализма и национализма може довести до превазилажења етничких, вјерских и класних подјела унутар државе. Национализам може послужити као средство за јачање солидарности у напорима за рјешавање друштвених изазова, борбе против социјалних и економских неједнакости и бриге за непривилеговане друштвене групе. Дакле, од национализма не треба одустати, већ преусмјерити његове позитивне вриједности према поновном креирању социјалне државе.

У првом дијелу књиге ауторка се бави односом неолиберализма и национализма, те повратком национализма и његовим савременим облицима, при чему посебну пажњу посвећује национализму непривилегованих. Тамир анализира начине на који је национализам обликовао јавне политике у годинама

између краја свјетских ратова и ерупције неолибералног глобализма и учинио их најбољим годинама за западни свијет. За оне који вјерују да је нагли развој резултат чињенице да је национализам потиснут, допуштајући либералној демократији да се развија, Тамир тврди супротно: достигнућа тог времена зависила су од савеза између нације и државе. Слабљењем везаности за нацију и ширењем неолибералних погледа на свијет, дошло је до повлачења државе и губљења интегративне функције национализма. Јавна сфера испражњена је од идеолошког утицаја који је могао промовисати солидарност и јачати механизме неопходне за борбу против растућег друштвеног отуђења. Посљедица повлачења националне државе била је, тврди Тамир, друштвени, политички, економски и културни вакум којим је отворен простор за нови глобализам. Конкуренција на глобалном плану, без свијести о ширим посљедицама, стварала је све веће социјалне и економске разлике, а друштвени уговор базиран на споју демократских и националних вриједности, губио је своју моћ. Логичан

одговор био је повратак национализма (6-7).

Тамир истиче двије врсте национализма са којима се данас суочавамо; први, класичнији, којег налазимо у Каталонији или Шкотској, представља сепаратистички национализам. Такви национални покрети покушавају да буду инклузивни, масовни, окупљају сународнике без обзира на класне разлике, те наглашавају партнерство с елитама. Друга врста национализма је национализам жртва процеса хиперглобализације или, како га ауторка назива, “национализам рањивих” (9). “Национализам рањивих” много је више од реакционарног или популистичког национализма; он је револт против издаје глобалних елита, израз посебног анти-елитистичког става који одражава раскол између незадовољних маса и мањине привилегованих. Упркос националистичкој реторици коју испољавају и повезаности с десничарским покретима, Тамир сматра да њихови ставови имају морално упориште. Захтјев за преиспитивање друштвеног уговора на начин који ће одговорити на њихове потребе је легитиман. Сепаратистички

национализам иде у супротном правцу, његов крајњи резултат је ерозија грађанске солидарности и дубљи социјални јаз. Иако је језик сепаратиста инклузиван и лакши за прихватање, он, према ауторки, носи мању моралну вриједност. Тамир предвиђа да ће сепаратистички захтјеви и даље бити присутни, али ће њихов утицај на будуће политичке догађаји бити много мањи од “национализма рањивих” (10-21).

По питању актуелног проблема мигрантске кризе, Тамир се залаже за рестриктивну миграциону политику и наглашава да је затварање граница неопходно, али је важно одвојити изузетке од правила. Неугодна чињеница за многе либерале је да ниједан друштвени уговор и систем дистрибуције не функционишу као отворени политички оквир. У том смислу, упозорава на хипокризију либералних елита по питању отворених граница: чак и у Канади, као једној од најлибералнијих земаља по питању имиграције, она је ограничена. “За више од 50% оних којима је дозвољено да уђу у земљу неопходне су вјештине да би постали продуктивни дио друштвен-

не структуре, док само 20% (отприлике 60.000 од 300.000 миграната, или мање од 1% канадске популације) су из-бјеглице” (36).

У другом дијелу књи-ге Тамир нуди историјски преглед развоја национализма од Ренанове “нације као свакодневног плебисцита” до данашњих “баналних национализама”, те истражује начине на који је национализам обликовао модерну државу, с нагласком на интегративну функцију националних наратива. Потреба да се масама понуде разлози за припадност групи присиља-вала је националне елите да производе и репродукују националне наративе. Користећи своје ресурсе, држава је стварала механизме који су били неопходни за култивацију наратива и јачање националних осјећања; градила је школе, подизала споменике и музеје, спонзорисала национална позоришта; осмислила националне празнике и ритуале, све што је било неопходно како би се ширила национална култура и осигурала жива присутност нације у свакодневним животима људи (56-57).

У том смислу, национализам се кроз креирање

осјећаја припадности држави и њеним културним посебностима јачао стварањем “националне свијести”. Категорију “националне свијести” Тамир објашњава као резултат “структурираних друштвених и образовних процеса који доводе до интернализације низа вјеровања, понашања, норми и културним преференција, те преклапања приватних когнитивних сфере које означавају границе нације” (57). Другим ријечима, нације су менталне конструкције које постоје у свијести чланова заједнице. Национализам је избрисао разлику између високе и ниске културе стварањем стандардизованих језика; национална култура цементирала је друштвене везе и људе приближила једне другима; а национални наративи су учврстили ове везе кроз одржавање низа друштвених и политичких митова утемељених на заједничкој “националној свијести” (61-64).

Ауторка тврди да један од разлога данашње политичке кризе, обиљежене унутрашњим конфликтима и друштвеном поларизацијом, распад обједињујућих наратива. Комбиновани ефекти

постмодернизма, ојачани растућим негативним односом према држави као прозвођачем наратива, учинили су националне наративе ријетким и мање дјелотворним. Једно од кључних питања овог времена, сматра Тамир, јесте да ли се такви наративи могу оживјети и шта би данас био њихов садржај. Одговор је, према ауторки, у персонализацији наратива (64-67).

Тамир у наставку прати политичке и економске импликације креирања обједињујућих наратива. Национално образовање покушало је да избрише класне разлике чиме су стварани услови за унутрашњу мобилност и отварање нације за припаднике нижих класа; заједнички вернакулари подстакли су комуникацију и омогућили убрзану социјалну и економску промјену; хомогенизација културе послужила је економској потреби за професионалном прилагодљивошћу и демократској потреби за размјеном мишљења. Закључује да су национализам, демократија, и (унутрашња) мобилност рада приближили класе, те да су ширећи комуникацију међу различитим друштвеним групама створиле државу-нацију, “први

политички ентитет утемељен на друштвено-културном савезу обичних људи и елита” (84-86).

У трећем дијелу ауторка се окреће процесу глобализације; прави историјску анализу негативног учинка глобализације на националне државе и разматра међузависност глобализма и национализма. Глобализам дефинише као идеологију “себичног избора” елита (199). Упорозорава да једна од највећих опасности за јединство модерне државе произлази из индивидуалистичке природе данашњег глобализма. На примјерима показује како су неолиберализам и хиперглобализам довели десницу у позицију да искористи национализам за своје потребе. Кључни ефекат промјена у политичкој економији западних друштава у протеклих тридесет година, тврди Тамир, било је поткопавање идеја националне државе као заједничког пројекта.

Послијератно поновно рађање Европе било је засновано на превазилажењу национализма. Након Хладног рата, ширење економског и политичког либерализма на глобалном плану потврдило је да је глобализам разарањем

националне државе генери-сао напредак. Глобализација је пројачала јаз између класа, слабећи најмоћније средство национализма – стабилну међукласну коалицију која грађане држи на окупу. Запад више није имао начин контроле искоришћавања тржишта, у глобалној сфери моћ се ширила у различитим правцима и стварала нове врсте конкуренције из мање развијених земаља. До краја двадесетог вијека постало је јасно да глобализација представља озбиљну пријетњу за већину “рањивих” (111). Фрустрација није била резултат панике или погрешног разумијевања интереса, већ утемељена на чврстим доказима. Тамир цитира различите изворе, између осталих графикон “Слоновску кривуљу” економисте Бранка Милановића, која показује дистрибуцију раста глобалних прихода између 1988. и 2008. године који се преклапају са ширењем глобализације. У наведеном периоду сиромаштво у земљама у развоју је смањено, док се у развијеним земљама економско стање средње класе знатно погоршало (113-114). Елите су, према Тамир, прекршиле основно правило друштвене

солидарности: чланови националне заједнице морали су бити на првом мјесту, не из разлога што су инхерентно бољи, већ зато што се створена вриједност дистрибуира унутар заједнице (118). Кристализација “рањивих” прошла је незапажено све док либералне елите нису почеле губити изборе. За ауторку то није био тренутак кризе демократије, већ њене побједе: они који су годинама били маргинализовани напокон су добили глас. Демократија је сада испуњавала своју улогу, социјална фрустрација ослободила је потиснути националистички глас на велико разочарење оних који су вјеровали да је класни рат завршен; “сада је поново биоту, само под националним плаштом” (138).

У посљедњем дијелу књиге Тамир покушава понудити рјешење за савремену државу; анализира друштвене и политичке ефекте односа либералног концепта државе, нације и национализма, те разматра да ли је неке од предности национализма могуће повратити. Ауторка вјерује да иако је моћ националне државе угрожена, њена солидарност потрошена, њене дистрибутивне моћи

ограничене, а културна хомогеност оспорена, теоријска немогућност дефинисања алтернативних моралних и политичких принципа остављају националну државу као једину одрживу опцију. Глобализам није успио да замијени национализам зато што није могао понудити идеје које задовољавају најосновније потребе појединца: потребу да припадањем, жељу за успостављањем друштвених веза, спремност за жртвовање за заједничку ствар, осјећај континуитета који национализам носи са собом, те проналазак смисла у тим поступцима (155-159). Ауторка сматра да је национализам изузетно ефикасан у креирању такве свијести: национализам се може “укротити”, али не може бити конструисан на начин супротан људској природи. Очекивање да је могућа нација без застава, химни, симбола и осјећаја идентитета, који ће притом бити инклузиван, супротно је свему што знамо о њему (178).

Тамир за крај нуди четири приједлога како национализам учинити либералнијим и инклузивнијим. Прво, државе треба да се врате процесу поновне изградње

нација. За Тамир, то није позив за политичку једногласност, већ разумијевање да се нација заснива на култури, језику, традицији, историји или религији - уједињујућим одликама које је неопходно јасно истицати, те учинити видљивим кроз образовање и јавни дискурс (179). Друго, пошто ниједна земља није културно, етнички или религијски хомогена, мјесто мањина мора бити осигурано и гарантовано. За разлику од грађанског национализма, либерални национализам не игнорише улоге различитих идентитета; стога мора бити инхерентно заинтересован за проблеме који су повезани с мањинама и тражити начине за њихово превазилажење (180). Треће, неопходно је да се сви грађани, упркос подјелама на нације и друштвене класе, осјећају равноправним. Осјећај неправде је једна од најјачих мотивација за друштвено насиље. Сходно томе, какве год политике биле договорене и усвојене, њихове користи треба дистрибуисати на начине који оснажују слабе и обуздавају моћ привилегованих (181-182). И четврто, важно је оживјети осјећај друштвеног и политички оптимизма

и колективног поноса који омогућава појединцима и друштву да замишљају бољу будућност за себе и будуће генерације (182)

Тамир у суштини предлаже обнову друштва на основу вриједности и идеја позајмлених од различитих школа мишљења како би се постигао изводљив компромис. Она истиче да су компромисна рјешења мање уобичајена, али да су у данашњем времену неопходна. Ако либералне елите желе да се врате у “игру” неопходно је да преиспитају своју позицију и прихвате национализам као алтернативу. То би, према Тамир, био почетак промјене која би људима пружи­ла културну и нормативну референцу за живот и допринијела социјалној стабилности и напретку много већем броју људи од привилеговане елите.

Замјерка која се може упутити ауторки је да у покушају приближавања либералних и националних начела генерализује национализам као идеологију. Национализам се данас дефинише читавим низом приступа и теорија, које се у многим аспектима драматично разликују. Према Тамир, појединци имају по-

требу за достојанством, статусом и признањем које, у одсуству алтернативних начина да их задовоље, осигурава привлачност национализма (191). Национализам, међутим, задовољава ове потребе на различите начине и, самим тим, ствара неопходност за додатним дефинисањем. У случају компромиса либералне државе са националистичком идеологијом, апстрактна припадност нацији треба бити претпостављена припадности типу нације или одређеној нацији. Бити припадник одређене нације подразумејева различите географске и политичке контексте, као и различите митове, вриједности и националне идеале у односу на припаднике других нација. Конкретно, скуп вриједности припадника српске нације може се дијаметрално разликовати од вриједности и идеала припадника сусједних нација. У том смислу, скуп вриједности, као и политички и географски контекст, дефинишу тип национализма. Стога, приближавање идеја либерализма и национализма може бити еквивалент покушају комбиновања типова национали­зама, што би подразумевало трансформа-

цију различитих национали-
зама на начин промјене идеа-
ла и вриједности припадника
нације. Да ли је таква транс-
формација могућа питање је
од великог теоријског и прак-
тичног значаја.

Тамир подсјећа да либе-
рали често игноришу однос
између друштвених класа и
политичких избора. Неки су-
геришу да ова веза потврђује
чињеницу да је морална и
политичка компетентност
варира међу члановима раз-
личитих друштвених класа
или, грубо речено, да су об-
разованији и богати склонији
либералнијим политичким
опцијама (25,105). Ипак, на-
ционализам међу елитама не-
ких од најнапреднијих и најс-
табилнијих држава у Европи
нас подсјећа на другачију
праксу и тјера на размиш-
љање о поријеклу и улози
национализма у савременом
друштву на другачији на-
чин. Ако је позиција у дебати
глобализам-национализам у
узајамној вези са стварним
интересима и очекивањима,
нема разлога да једну страну
видимо као више рационал-
ну, моралну или отворенију
од друге. Већи фокус на ра-
ционалне аспекате политич-
ких избора може показати да
јачање национализма у маса-

ма није излив ирационалних
емоција, већ разуман одговор
на садашње друштвене, поли-
тичке и економске околности.

На крају, ова изузетно
написана књига представља
важан допринос у разумије-
вању да национални иденти-
тет, дефинисан на различите
начине, не може нестати. Ау-
торка показује да је поновно
оживљавање национализма
у великој мјери реакција на
глобалистичке структуре од
којих користи имају углав-
ном елите, које одбацују било
какву одговорност према не-
привилегованим члановима
заједнице. Она објашњава
зашто је за леву важније
него икад да препозна либе-
ралне вриједности национа-
лизма и да их преусмјери за
заједничко добро. Наглашава
да нови национализам, као
компромис између грађан-
ских и националних начела,
мора узети у обзир гласове
“рањивих” у успостављању
модела државе који препо-
знаје националне захтјеве,
док, у исто вријеме, наставља
с поштовањем либералних
вриједности. Не би било
претјерано рећи да би поли-
тичка стабилност модерних
демократија могла зависити
од нове равнотеже која би, с
једне стране, отворила прос-

тор за солидарност и националну припадност, с друге, довела до “припитомљавања” радикалних форми национализма. Ријечима ауторке: “Највећи изазов вијека је зауставити идеолошко клатно хиперглобализма и ксенофобије на пола пута, нудећи друштвени уговор који балансира људска права и слободе са социјалном солидарношћу и групним идентитетом” (182). Све су то

важне поруке које либералне политичке елите треба да разумију и прихвате. Међутим, питање је колико је то могуће ако се од истих одбацује сама идеја солидарности кроз националну државу. Да ли је нови друштвени уговор као “средњи пут” између националног и глобалистичког заиста могућ, остаје да се види. Ова књига свакако представља добар путоказ у том правцу.

* Овај рад је примљен 10. августа 2021. године, а прихваћен на састанку Редакције 15. децембра 2021. године.